

ТЕОРЕТИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

THEORETICAL-POLITICAL STATEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY

Ісакова О.І.,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук

Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

У статті автор аналізує концепцію сталого розвитку, орієнтовану на створення передумов і умов гармонійного управління політичними, соціальними та економічними процесами в інтересах прийдешніх поколінь. Концепція сталого розвитку пропонує включення наукових ідей у процес прийняття політичних рішень, а також прямий вихід на рівень стратегічного планування. Вона містить у собі набір алгоритмів, що дозволяють колективно, на основі міжнародного консенсусу вирішувати ряд абсолютно нових теоретико-політологічних завдань. Незважаючи на те, що високий статус концепції сталого розвитку як однієї з найвпливовіших політичних доктрин, які зумовили становлення нових парадигм в області підготовки та прийняття політичних рішень, і властиві їй функції інтегратора світової спільноти зумовлюють неослабний інтерес до неї як до об'єкта теоретико-політологічних досліджень, феномен її перетворення в загально визнану політичну концепцію, що стала основою національних стратегій довгострокового розвитку в більшості країн світу, ще не відбувся.

Одна з основних функцій політичної концепції сталого розвитку полягає в тому, що закладені в ній цільові установки здатні консолідувати людей різних національностей і політичних орієнтацій, соціальних і професійних груп, створюючи умови в інтересах мінімізації та усунення надзвичайних ризиків, пов'язаних з дисбалансом соціоприродних систем. Цей процес безпосередньо пов'язаний з поступовим розширенням меж форматів цієї політичної практики, яку можна кваліфікувати як дії світової спільноти щодо переходу до сталого розвитку і як розширення соціальної бази, яка забезпечує ефективність регіональних і субрегіональних (національних) стратегій сталого розвитку.

Цільова установка сталого розвитку трактується однозначно і залишається такою ж – це можливість виходу на такий рівень розвитку, коли глобальні, регіональні та національні процеси оптимізуються, забезпечуючи збереження якісних і кількісних характеристик життєдіяльності як нинішнього, так і майбутніх поколінь.

Одна з основних функцій політичної концепції сталого розвитку полягає в тому, що закладені в ній цільові установки здатні консолідувати людей різних національностей і політичних орієнтацій, соціальних і професійних груп, створюючи умови в інтересах мінімізації та усунення надзвичайних ризиків, пов'язаних з дисбалансом соціоприродних систем.

Ключові слова: сталий розвиток, глобалізація, ризики, цільові установки, самоорганізація систем.

The author has analyzed the concept of sustainable development, focused on creating the prerequisites and conditions for the harmonious management of political, social and economic processes in the interests of future generations. The concept of sustainable development offers the inclusion of scientific ideas in the process of political decision-making, as well as direct access to the level of strategic planning. It contains a set of algorithms that allow to collectively, based on international consensus, solve a number of completely new theoretical and political problems. Despite the fact that the high status of the concept of sustainable development as one of the most influential political doctrines that predetermined the formation of new paradigms in the field of preparation and adoption of political decisions, and its inherent functions of an integrator of the world community, determine the unremitting interest in it as an object of theoretical and political research, the phenomenon of its transformation into a universally recognized political concept that has become the basis of national strategies for long-term development in most countries of the world has not yet occurred.

One of the main functions of the political concept of sustainable development is that the goals laid down in it are able to consolidate people of different nationalities and political orientations, social and professional groups, creating conditions for minimizing and eliminating the extraordinary risks associated with the imbalance of social and natural systems. This process is directly related to the gradual expansion of the boundaries and formats of the political practice that can be qualified as the actions of the world community in the transition to sustainable development and as an expansion of the social base that ensures the effectiveness of regional and subregional (national) strategies for sustainable development.

The goal of sustainable development is interpreted unambiguously and remains the same – it is an opportunity to reach a level of development when global, regional and national processes are optimized, ensuring the preservation of qualitative and quantitative characteristics of the life of both current and future generations.

One of the main functions of the political concept of sustainable development is that its target units are able to consolidate people of different nationalities and political orientations, social and professional groups, creating conditions in the interests of minimizing and eliminating extreme risks associated with the imbalance of socio-natural systems.

Key words: sustainable development, globalization, risks, target systems, systems self-organization.

Постановка проблеми. Рубіж тисячоліть називають епохою нестабільності, оскільки політичні, соціальні, екологічні та інші ризики множаться і вза-

ємно резонують, багаторазово посилюючись і набуваючи всепланетного масштабу. Нові реалії вимагають нового сприйняття і теоретико-політологічного

обґрунтування. У цьому зацікавлені й правлячі еліти, і світове наукове співтовариство, і пересічні громадяни різних країн, які усвідомлюють потребу в появі політичної ідеї, яка об'єднує, яка не суперечила б ні їхній цивілізаційній специфіці, ні постулатам релігійних вірувань, ні фундаментальним науковим знанням.

Саме цей запит знайшов своє відображення в концепції сталого розвитку, що орієнтована на створення передумов і умов гармонійного управління політичними, соціальними та економічними процесами в інтересах прийдешніх поколінь. В останні два десятиліття ця концепція отримала статус провідної політичної доктрини у сфері міжнародного співробітництва та розгорнуте обґрунтування як політологічне, так і природниче.

Широке поширення концепції сталого розвитку пояснюється не тільки її зовнішньою простою і доступністю, але й високою наукоємністю, що забезпечує, по-перше, наукову легітимацію політики, заснованої на визнанні даної концепції, а по-друге, можливість коректного теоретико-політологічного обґрунтування об'єднаної політичної доктрини [1, с. 47].

Концепція сталого розвитку пропонує включення наукових ідей у процес прийняття політичних рішень, а також прямий вихід на рівень стратегічного планування. Вона містить у собі набір алгоритмів, що дозволяють колегіально, на основі міжнародного консенсусу вирішувати ряд абсолютно нових теоретико-політологічних завдань. Саме цей аспект є найменш розробленим, але найбільш затребуваним, як і потреба в теоретико-політологічному осмисленні та обґрунтуванні проблеми зниження або мінімізації глобальних ризиків з використанням можливостей міжнародної інтеграції та модернізації політичних інститутів. При цьому в науковій літературі явно недостатня увага приділялася аксіологічним і природничим підставам вивчення феномену глобалізації, відповідно до яких здійснюється оцінка ризиків і виробляються пропозиції про політичну модернізацію.

Концепція сталого розвитку, отримавши широке визнання і став наскрізною темою сучасного політичного та наукового дискурсів, внесла певні корективи в міжнародну політику, але поки не змогла радикально вплинути на характер і сутність глобальних процесів. Однією з їхніх ключових характеристик, як і раніше, залишається мінімізація загроз, а «виробництво ризиків» – з наростаючою частотою і більш важкими наслідками. При цьому вибір методології оцінки самих ризиків і їхніх можливих наслідків обґрунтовується пошуком ефективних рішень, але в дійсності диктується груповими інтересами, що не мають відношення до підтримки стабільного і безпечного розвитку світової спільноти. Це протиріччя переводить проблему теоретико-політологічного

обґрунтування стратегії сталого розвитку в розряд гостро актуальних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення системного підходу і теорії самоорганізації систем, що розкривають універсальні механізми розвитку і досягнення стійкості, сформульовані в працях А.А. Богданова, Л. Берта-ланфи, І.Р. Пригожина та інших.

Велика кількість робіт вітчизняних і зарубіжних авторів присвячено оцінці і прогнозуванню глобальних трансформацій і трендів, а також проблемам управління політичними, соціальними, економічними та екологічними ризиками. В їх числі – праці У. Бека, Г. Бехман, Бжезинського, Л.Е. Бляхера, І. Валлерстайна, Н.П. Ващекина, Е. Гідденса, С.Ю. Глазьева, М.Г. Делягіна, А.А. Зінов'єва, С.Г. Кара-Мурзи, А.І. Костіна, В.В. Лапкина, Е. Ласло, В.К. Левашова, М.А. Мунтяна, А.І. Неклесса [2, с. 112].

У ряді досліджень описуються етапи формування концепції сталого розвитку з акцентом на її політичні функції, аналізуються основні моделі сталого розвитку (В.І. Данилов-Данільян, О.Д. Дороніна, О.Л. Кузнецов, Н.Н. Марфенін, Р.А. Переліт, Ю.А. Рахманін та ін.), розглядаються проблеми науково-аналітичного забезпечення стратегії сталого розвитку (Б.Є. Большаков, В.Г. Горшков, В.І. Данилов-Данільян, О.Л. Кузнецов, П.Г. Кузнецов, Н.Н. Моїсєєв) [3, с. 97].

Важливими в контексті дослідження є роботи, в яких розглядається динаміка пов'язаних із проблематикою сталого розвитку політичних теорій, дискурсів і комунікативних процесів, що розгортаються в межах глобальних змін (А.І. Костін, В.В. Лапкина, С.Ю. Глазьев).

Теоретичні та методологічні принципи розроблення та запровадження в науковий обіг і політичний дискурс різних версій концепції сталого розвитку, роль міжнародного співробітництва з формування і подальшої реалізації політики переходу до сталого розвитку розглянули у своїх роботах – Н.П. Ващекин, С.Ю. Глазьев, О.Л. Кузнецов, В.Г. Горшков [4, с. 154].

Заслужують на увагу публікації з проблем сталого розвитку, в яких обговорюються теоретичні та методологічні основи політичних, екологічних, економічних аспектів сталого розвитку, наукові методи проектування сталого розвитку (Г. Бехманн, І.Р. Пригожин, І. Стенгерс) [5, с. 104].

Незважаючи на те, що високий статус концепції сталого розвитку як однієї з найвпливовіших політичних доктрин, які зумовили становлення нових парадигм в області підготовки та прийняття політичних рішень, і властиві їй функції інтегратора світової спільноти зумовлюють неослабний інтерес до неї як до об'єкта теоретико-політологічних досліджень, феномен її перетворення в загально-визнану політичну концепцію, що стала основою

національних стратегій довгострокового розвитку в більшості країн світу, залишається майже не вивченим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наукові розробки, що передують ухваленню концепції сталого розвитку, згодом були продовжені вченими з багатьох країн і різних областей наукового пошуку, що зробило істотний вплив на розвиток дискурсу сталого розвитку. Однак різнополярність позицій, яка втілена в безлічі моделей сталого розвитку, перешкоджає виробленню єдиної наукової теорії сталого розвитку. Настав час синтезу наукових розробок у сфері сталого розвитку в єдину наукову теорію сталого розвитку, придатну для використання в процесі науково-аналітичного забезпечення політичної діяльності.

Існуючі підходи до обґрунтування стратегії сталого розвитку в контексті глобалізації на основі політичної концепції сталого розвитку та наукових теорій, що використовуються як її науково-аналітичне забезпечення, потребують подальшого теоретико-політологічного розроблення. А саме необхідно більше уваги приділити виявленню теоретичних і політичних передумов становлення теорії сталого розвитку, проаналізувати теоретико-політологічні аспекти методології управління політичними ризиками в інтересах сталого розвитку, більш повно осмислити універсальні і специфічні підходи до забезпечення переходу до сталого розвитку саме на національному рівні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті необхідно виконати такі завдання:

1. Виявити теоретичні й політичні передумови в історико-політичному контексті становлення концепції сталого розвитку та її перетворення в політичну доктрину, обґрунтуванням якої служить система наукових теорій, використовуваних у процесі науково-аналітичного забезпечення політичної діяльності;

2. Зіставити конкуруючі моделі сталого розвитку з урахуванням ступеня їх теоретичної розробленості та політичної доцільності;

3. Осмислити універсальні та специфічні підходи до забезпечення переходу до сталого розвитку на національному рівні;

4. Виявити фактори, що перешкоджають переходу світової спільноти до питань сталого розвитку, на основі аналізу традиційних компонентів сталого розвитку (економічного, екологічного і соціального).

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку – це переважно нормативний прогноз і політичний сценарій, вироблений шляхом тривалого пошуку компромісів, вона не повинна розглядатися як політична ідеологія, оскільки здатна консолідувати світову

спільноту, розділену ідеологіями, і тим самим сприяти формуванню глобальної інфраструктури сталого розвитку.

Феномен нестабільності є найважливішим політичним чинником, що зумовив становлення концепції сталого розвитку в другій половині ХХ століття. Він може розглядатися одночасно і як наслідок об'єктивних процесів глобалізації, і як особливий метод соціальної інженерії. Спроби створити несуперечливе наукове обґрунтування політичної доктрини, яка виникла на основі концепції сталого розвитку, стимулюють інтерес до названих теорій, їх методологічного та евристичного потенціалу, який може бути використаний у науковій і політичній діяльності.

Концепція сталого розвитку була прийнята на Конференції ООН з розвитку і навколишнього середовища в місті Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Натепер дана концепція є найпоширенішою і нерідко іменується «всесвітньою моделлю майбутньої цивілізації». Термін «сталий розвиток» був уведений у широкий вжиток Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку (Комісія Брунтланд) в 1987 році. Під стійким розуміється такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Сталий розвиток включає в себе два ключових взаємозалежних поняття: 1) поняття потреб, у тому числі пріоритетних (необхідних для існування найбідніших верств населення); 2) поняття обмежень (зумовлених станом технології і організацією суспільства), що накладаються на здатність навколишнього середовища задовольняти нинішні і майбутні потреби людства. Основним завданням сталого розвитку проголошується задоволення людських потреб і прагнень. Важливо підкреслити, що необхідною передумовою сталого розвитку є задоволення найбільш важливих для життя потреб усіх людей і надання всім можливості задовольняти свої прагнення до кращого життя в рівній мірі [6, с. 76].

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти основних принципах: 1. Людство здатне надати розвитку стійкий і довготривалий характер, з тим щоб воно відповідало потребам нині живих людей, не позбавляючи при цьому майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби. 2. Наявні обмеження в області експлуатації природних ресурсів відносні. Вони пов'язані із сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також зі здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності. 3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізовувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього стійкий і довготривалий розвиток просто неможливий. 4. Необхідно узгодити спосіб життя тих, хто має

у своєму розпорядженні великі кошти (грошові й матеріальні), з екологічними можливостями планети, зокрема щодо споживання енергії. 5. Розміри і темпи росту населення повинні бути узгоджені з мінливим продуктивним потенціалом глобальної екосистеми Землі [7, с. 131].

Концепція сталого розвитку утворилася в результаті поєднання трьох напрямів: економічного, екологічного і соціального.

В економічному напрямі виділяють три ієрархічно взаємозалежні проблеми, з вирішенням яких пов'язаний сталий розвиток. Вони зводяться до підтримки: 1) стійкого масштабу економіки, який відповідав би її екологічній системі життєзабезпечення; 2) справедливого розподілу (distribution) ресурсів і можливостей не тільки серед нинішнього покоління людей, але також між нинішнім і майбутніми поколіннями; 3) ефективного розподілу (allocation) ресурсів у часі, яке б адекватно враховувало природний капітал. Більшість представників традиційної економічної науки вважали, що дистрибутивна проблема повинна вирішуватися політичними, а не економічними методами. Проблема масштабу навіть не розглядалася як суттєва, оскільки зізнавалася можливість нескінченного заміщення ресурсів і технологічних змін.

Екологічний складник концепції сталого розвитку в тому, що з екологічної точки зору сталий розвиток має забезпечувати стабільність біологічних і фізичних систем. Особливе значення має життєздатність локальних екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери в цілому. Основна увага приділяється збереженню здібностей таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного різноманіття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Із соціальної точки зору концепція сталого розвитку соціально орієнтована. Вона спрямована на збереження соціальної і культурної стабільності, в тому числі на скорочення числа руйнівних конфліктів. У глобальних масштабах бажано також зберегти культурний капітал і більш повно використовувати практику стійкого розвитку. Для досягнення стійкості розвитку сучасного суспільства доведеться створити більш ефективну систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм. Для сталого розвитку насамперед необхідно створення більш рівноправного суспільства на всіх без винятку рівнях людської організації. Якийсь гарантований мінімальний рівень життя повинен бути невід'ємним правом будь-якого громадянина [8, с. 52].

Наукова теорія проектування і управління сталим розвитком, яка розробляється в даний час, має ряд методологічних вад. Основна з них – орієнта-

ція на критерії доцільності та вимоги політичної кон'юнктури. Більш конструктивним із точки зору основних цілей сталого розвитку є орієнтація на світоглядні й методологічні принципи ноосферного підходу, тому що вона розширює соціальну базу «відповідальності розуму» людини за долю світу.

Стратегія поступового розширення меж і форматів діяльності, спрямованої на сприяння сталого розвитку, яку реалізує світова спільнота, приносить локальні результати, але не дозволяє домогтися ключової мети, суть якої полягає в подоланні інерції нестабільності. Недостатня ефективність стратегії криється в тому, що вона не усуває глибинних причин глобальних ризиків, що визначає високу ймовірність їх рецидиву. Зміні глобальних тенденцій відповідає перспектива формування нових міжнародних режимів регулювання ризиків, заснованих на багатополярності, верховенстві права, взаємному врахуванні інтересів. Нова модель світопорядку орієнтується на основні принципи сталого розвитку і передусім на принцип спадкоємності поколінь з акцентом на відповідальність сучасників перед майбутніми поколіннями.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Поява, еволюція та поширення концепції сталого розвитку, яка стала провідною темою сучасного політичного та наукового дискурсу, зумовлено появою в другій половині ХХ століття якісно нових тенденцій, які не мають аналогів в історії. Серед них – не лише постійно зростаючий розрив у розвитку окремих країн і планетарних регіонів, дестабілізація соціоприродних систем, що супроводжується виснаженням стратегічних ресурсів на тлі формування глобального економічного та інформаційного простору, але і гострий дефіцит політичних ідей, здатних об'єднати і консолідувати світову спільноту перед лицем нових загроз.

Саме такою відповіддю на виклики часу і стала концепція сталого розвитку. Вона отримала в останні роки, по-перше, статус чи не найпродуктивнішої і впливової політичної доктрини, на підставі якої розробляються регіональні та національні стратегії довгострокового розвитку, а по-друге, статус одного з найбільш перспективних напрямів міждисциплінарного наукового пошуку, що забезпечує підготовку і здійснення політичних програм і проектів.

Особлива роль у становленні концепції сталого розвитку як політичної доктрини належить ООН, якій вдалося забезпечити конструктивну взаємодію представників різних політичних систем у формуванні глобальних механізмів управління ризиками, забезпечивши узгодження позицій і досягнення консенсусу, що стало головною умовою прийняття політичної концепції сталого розвитку. Будучи в багатьох відношеннях принципово новим документом, ця концепція спирається

на досвід багатьох поколінь і країн, а також на інтелектуальний внесок, який внесли представники світової наукової спільноти.

Одна з основних функцій політичної концепції сталого розвитку полягає в тому, що закладені в ній цільові установки здатні консолідувати людей різних національностей і політичних орієнтацій, соціальних і професійних груп, створюючи умови в інтересах мінімізації та усунення надзвичайних ризиків, пов'язаних з дисбалансом соціоприродних систем. Цей процес безпосередньо пов'язаний з поступовим розширенням меж і форматів тієї політичної практики, яку можна кваліфікувати як дії світової спільноти щодо переходу до сталого розвитку і як розширення соціальної бази, що забезпечує ефективність регіональних і субрегіональних (національних) стратегій сталого розвитку.

Проведений аналіз підтвердив гіпотезу про те, що закладений у концепції сталого розвитку потенціал не реалізується повною мірою, незважаючи на те, що перетворення концепції в політичну доктрину йде все останні роки цілком успішно. Таким чином, ефективність концепції багато в чому залежить не тільки і не стільки від «політичної наднаціональної надбудови» (у даному випадку від координації дій міждержавних органів і впливових неурядових організацій, що беруть участь у просуванні ідеї сталого роз-

витку), скільки від політичної та соціальної підтримки на національному рівні.

У роботі показано, що закладені в концепції сталого розвитку цільові установки здатні вирішальним чином змінити характер глобальних процесів, ініціювати появу якісно нових феноменів дійсності й консолідувати світову спільноту. Надано теоретико-політологічне обґрунтування того факту, що стратегічні цілі сталого розвитку, певні по відношенню до основних напрямів реалізації цієї концепції – екологічних, економічних, соціальних й освітніх, вступають у суперечність із системою домінуючих у сучасній політиці пріоритетів і цінностей.

Показано, що на початку XXI століття в політичному і науковому дискурсах домінує установка на пошук нових стандартів і форм регулювання глобального розвитку, здатних надати йому стійкий характер.

З наукової точки зору сталий розвиток залишається предметом гострих дискусій. Цілісна концепція освіти для сталого розвитку ще не сформована навіть на рівні теоретико-політологічного та педагогічного обґрунтування цього міжнародного освітнього проекту і не підкріплена законодавчим забезпеченням, тому роботу над створенням концепції сталого розвитку не можна вважати завершеною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Подолинский С.А. Труд человека и его отношение к распределению энергии. Москва : Ноосфера, 2019. 330 с. URL: <http://Noosfera.moskva.ru/ru/Trud-cheloveka-i-yego-otnosheniye-k-raspredeleniyu-energii>
2. Богданов А.А. Тектология: Всеобщая организационная наука. Москва : Финансы, 2013. 246 с. URL: <http://Finansy.moskva.ru/ru/Tektologiya-Vseobshchaya-organizatsionnaya-nauka>
3. Берталанфи Л. Общая теория систем. Критический обзор. Москва : Прогресс, 2014. 213 с. URL: <http://Progress.moskva.ru/ru/Obshchaya-teoriya-sistem.-Kriticheskiy-obzor>
4. Пригожин И.Р., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. Москва : 2016. 258 с. URL: <http://Progress.moskva.ru/ru/Poryadok-iz-khaosa-Novyy-dialog-cheloveka-s-prirodoy>
5. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. Москва : Прогресс-Традиция, 2017. 301 с. URL: <http://Progress-Traditsiya.moskva.ru/ru/Obshchestvo-riska-Na-puti-k-drugomu-modernu>
6. Бехманн Г. Современное общество: общество риска, информационное общество, общество знаний. Москва : Логос, 2014. 178 с. URL: <http://Logos.moskva.ru/ru/Sovremennoye-obshchestvo-obshchestvo-riska-informatsionnoye-obshchestvo-obshchestvo-znaniy>
7. Хохлова Г.А. Глобальные проблемы человечества (по докладам Римского клуба. Москва : Логос, 2015. 190 с. URL: [http://Logos.moskva.ru/ru/Global'nyye-problemy-chelovechestva-\(po-dokladam-Rimskogo-kluba\)](http://Logos.moskva.ru/ru/Global'nyye-problemy-chelovechestva-(po-dokladam-Rimskogo-kluba))